Прѣзъ Вакъвскитѣ села—турска Рупчоска кааза.

(Пѫтни бѣлѣжки и впечатления)

Отъ В. Дѣчовъ.

Всѣка година отъ нашия държавенъ бюджетъ се изразходвать по нѣколко стотини хиляди лева за научни и други командировки вънъ и вѫтрѣ въ страната. Благодарение на тая българска държавна щедрость нашитѣ учени и недоучени финансисти, правници, естественици и много още други „специалисти“ и „исти“ се надпрѣварятъ кой по-напрѣдъ да услужи на „науката“ и на майка България. И ето ний вече знаемъ посокитѣ на земния магнетизъмъ, животътъ и техническитѣ способности на мравкитѣ, видоветѣ и разредитѣ на голитѣ охлюви, ползитѣ отъ торнитѣ червеи, топлината на пеперудитѣ, какъ си

избиратъ Белгийцитѣ кметове. и много още други работи, които ако бѣше вчера умрѣлъ бай Ганю, днесъ нѣмаше да знае. И всичко това се е вършило и върши съ трѣскавична бързина само отъ любовь къмъ науката и . . . . хубавитѣ български левчета. Обаче никому до сега не е дошло на умъ да поиска „командировка“ и отиде да изучи напр. *Мунджулузлиитѣ* т. е. *челецитѣ*, които живѣятъ по десниятъ брѣгъ на р. Мѣста въ долното ѝ течение и които говорятъ едно смѣсено турско-българско нарѣчие и носятъ царвулитѣ си безъ ходилà Но смѣе ли нѣкой да отиде въ Мунджюлусъ и да се српиятелява съ човѣци, които се „бръснатъ съ брадва?„ Да, научнитѣ трудове въздигатъ труженици за човѣчеството и неговото благо, възвеличаватъ ги и обезсмъртватъ имената на мнозина, па често науката прави отъ такива хора и истински мѫченици. Обаче нашитѣ „учени“ именно тукъ най-много се плашатъ отъ такова мѫченичество.

Нѣма съмнѣние, че най-важната роль въ командировкитѣ играятъ паричнитѣ срѣдства. А бай Ганю, като знае страстьта на мнозинството наши кротки, умни и учени „прѣвийвратовци“, всѣка година щедро отваря кесията си, колкото скѫсана понѣкога и да е тя. Ето защо въ сегашнитѣ блажени врѣмена голѣма часть отъ гоститѣ на държавната трапеза твърдѣ лесно намиратъ срѣдства да направятъ въ годината поне по една „научна“ и „народополезна“ разходка до Парижъ, Римъ, Белгия, Русе, Варна, Рила и други *неопасни* мѣста, по които се пѫтува съ желѣзници, файтони, велосипеди и дѣто и *„динета“*, и „шампанско“ и всичко друго въ изобилие наспорилъ Господь. Обаче мѫчно биха се сдобили съ срѣдства, макаръ и твърдѣ оскѫдни да сѫ тѣ, тия хора, които биха пожелали една обиколка съ научна цѣль въ мѣста, за които се знае или поне се мисли, че сѫ опасни и негостоприемни Та и колцина биха прѣдприели такива рискувани пѫтишествия? Ето защо напр. ний не знаемъ до сега нито държавата да е улеснила нѣкого, нито пъкъ самъ нѣкой отъ нашитѣ учени да се е рѣшилъ и отиде съ научна цѣль въ Турция и ако не по-навжтрѣ, то поне въ близкитѣ, съсѣдни до насъ области и кѫтове. Вѣрваме, че ще се намѣрятъ мнозина да ни кажатъ, че Турция ни е позната и нѣма що да изучаваме тамъ. Не е вѣрно това, ще отговоримъ ний на „знаещитѣ“ турската земя. Ний имаме подъ нашитѣ носове такива затънтени покраини, които още отъ врѣмето на Херодота кракътъ на пѫтешественикъ не е стѫпвалъ, каквито сѫ напр. Родопитѣ съ своето половинъ милионъ население. А тия затънтени кращца не се намиратъ въ Патагония, а сѫ сърдцето на Балканския полуостровъ, и при това наши сѫсѣдни страни, които колкото „диви“ и „некултурни“ и да сѫ тѣ, все има нѣща въ тѣхъ и приятни, и полезни да се видятъ и изучатъ. По тия съображения и споредъ нашето разбиране много поважно е за сега да изучваме и познаваме земитѣ, съ които сме свързани отъ вѣкове и сѫ наши съсѣдни страни, отколкото да

бързаме да знаемъ „мравки“ и „охлюви“, съ които нито нашитѣ гайтани и шаеци, нито нашитѣ произведения чувствуватъ взаимна размѣна, нито пъкъ държавнитѣ приходи би се увеличили. Нашет › малко, но съ голѣми претенции, княжество е съсѣдно съ по-силната турска империя. Много работи и много интереси ни свързватъ съ нашата съсѣдка и поради това ний трѣбва да живѣемъ, до колкото е възможно, добрѣ помежду си. *А да живѣемъ, както прилича на комшии и както изискватъ взаимнитѣ ни интереси. трѣбва да се познаваме и да се разбираме.* Безъ добри съсѣдски отношения нито България, нито Турция ще прокопсатъ. Тая истина е съзната вече отъ мнозина наши държавници и учени, макаръ че почти всички ний не само че нито стжпка напрѣдъ помръдваме, за да се сближимъ съ съсѣдката си, но даже се боимъ и да назърнемъ и видимъ що има задъ чорупката, въ която сме се свили. Нашиятъ дневенъ печатъ, който черпи своитѣ свѣдѣния повечето изъ кафенетата и улицитѣ за работитѣ и случкитѣ въ Турция, често прѣдава фактитѣ въ такъвъ изопаченъ видъ, че ний си прѣдставляваме Турция чутъ ли нѣкакъвъ Дахомей въ Африка. За всички скръбни случки задъ нашата южна граница ний правимъ виновни само турцитѣ и тѣмъ стоваряме всичкитѣ грѣхове. Обаче ако не разсжждаваме пристрастно и погледнемъ съ *отворени очи* положението на нѣщата, ще дойдемъ до печалното заключение, че за много скръбни работи виновни сме си ний, които живѣемъ отсамъ границата. Това поне е вѣрно за обширната Родопска покраина.

Че турскитѣ управници, особено въ Родопитѣ, не сж такива, каквито си ги прѣдставяме, писачътъ на тия редове се надѣе да убѣди мнозина *невѣрующи*, стига тѣ да иматъ търпѣнието да прочетатъ до край слѣдващитѣ по-долѣ бѣлѣжки, написани на бърза ржка.

* * *

Отколѣ се бѣ породило у мене желание да посѣтя красивата Кричимска долина инъкъ наречена „Вакъвски села“. Куражъ за това не ми липсваше, но ми липсваше друго нѣщо, безъ което човѣкъ не може да прѣкрачи даже прагътъ на домътъ си. Трѣбваха ми пари, за да мога да се „разходя“ по Хамамъ бунаръ, Мурсалица, Гьозъ-тепе и други хубави мѣста, съ които природата така щедро е надарила едноврѣмешнитѣ свърталища на Бесситѣ и други антични племена. Но пари никока не задържатъ у човѣци като мене, които „вършатъ авантюри“ и рискуватъ да правятъ разходки въ „опасни страни“, Разбира се, че за една разходка по Родопскитѣ долини и върхове не е нуждна голѣма парична сума — достатъчни сж 200 —300 лева— но когато неразполага и съ такъво малко количество пари, естественно е, че не може да изпълни желанието си. Да правя дългъ съ цѣль да се разхождамъ по Родопитѣ, не се рѣшавахъ, още повече, че дълговетѣ отъ тоя родъ се мжч-

но покриватъ, ако не си „ученъ -специалистъ“ и нѣмашъ достжпъ до „параграфа за командировкитѣ“. Но при всичко това азъ все си мислѣхъ за „разходка“, до като най-сетнѣ една случайность ми помогна да се осжществи поне отъ части желанието ми. Миналата 1905 година сждбата ме захвърли въ Чепино, гдѣто прѣкарахъ осемь мѣсеци. Животътъ ми въ хубавата Родопска котловина нещѣше да ми бжде лошъ, ако не бѣхъ раздѣленъ отъ сѣмейството си, за което постоянно мислѣхъ. Но както и да е азъ дочакахъ краятъ на учебната година и на 29 Юний се простихъ съ Чепческиятъ „просвѣтителенъ храмъ“. Прѣдстоеше ми едно обратно пжтуване до Чепеларе. Единъ отъ моитѣ другари, който тоже мислѣше да прѣкара ваканцията въ Чепеларе, избра си дългия и безопасенъ пжть: Чепенското дефиле—Сарамъ-бей—Пловдивъ—Станимака—Чепеларе. Напротивъ, азъ си избрахъ най кжсиятъ пжть: Чепино — Батакъ — Хамамъ-бунаръ—Карабулакъ—Дьовленъ—Широка-лжка— Чепеларе. Азъ намислихъ да прѣсѣка напрѣки Вакъвскитѣ села, пакъ каквото ще да става. Висшето началство ми разрѣши да извърша тая „авантюра“. Когато приятелитѣ въ Чепино се научиха, че азъ имамъ намѣрение да минавамъ прѣзъ Турция, много се мжчиха да ме отклонятъ отъ такова рискувано пжтуване. Обаче азъ неотстжпихъ отъ рѣшението си. Само единъ приятель, въ цѣлото Чепинско корито ме насърдчи да извърша това, което бѣхъ намислилъ. Тоя приятель—търговецътъ Тодоръ Шумановъ, който отъ нѣколко години насамъ върши търговия въ Вакъвскитѣ села, ми казваше, че пжтуването въ Турция не е толкова опасно, както си мислятъ нашитѣ българи, които не знаятъ гдѣ е турската граница. Че турцитѣ въ Вакъвскитѣ села не сж такива, каквито си ги прѣдставляватъ нашитѣ политикани, азъ отдавна зная, но кого да убѣдишъ? Ний по нѣкога се плашимъ и отъ въображаеми, т. е. невидени плашила. Но страхътъ на страна.

Азъ почнахъ да се готвя за пжть. Всички вѣщи, съ изключение на чепицитѣ и едно дълго палто, свързахъ на колети и ги прѣдадохъ на пощата Слѣдъ това самъ си направихъ обискъ въ джобоветѣ и извадихъ отъ тѣхъ пжтни карти, тефтерчета и всички други книги. Оставихъ само писмото отъ Министерството, съ което ми се разрѣшава да *„замина за Чепеларе прѣзъ най-прѣкия пять: Хамамъ бунаръ—Широка-лжка“*. Това писмо ми служеше и за паспортъ, и за откритъ листъ, и за всичко. На тръгване приятельтъ Тодоръ Шумановъ ми даде нѣколко илюстровани пощенски картички да ги занеса съ поздравъ на нѣкои негови приятели въ Дьовленъ и Карабулакъ. И тъй, азъ, съ едно дълго палто на рамото, съ единъ чифтъ чепици въ торбата, съ царвули на краката и съ нѣколко цвѣтни картички въ джоба, между които се потаваше и оргиналниятъ паспортъ, се опжтихъ за турската граница при пограничниятъ постъ. „Хамамъ бунаръ“. Случаенъ спжтникъ до границата ми

бѣше управителя на Лжжанската митница г. В. Кжнчевъ, Послѣдниятъ отиваше на границата „по командировка“.— да брои юрюшки овце. Името и прѣзимето на моятъ спжтникъ ми спомнюваше името и прѣзимето на единъ нашъ бѣлѣжитъ покойникъ, който съ своитѣ научни трудове е прѣнесълъ такава огромна полза на нашиятъ народъ, прѣдъ когото трудоветѣ и ползитѣ на другитѣ наши „учени“ просто блѣднѣятъ. Но печалниятъ край на тоя нашъ труженикъ показва, до колко ний българитѣ сме признателенъ народъ. Прѣзъ всичкото врѣме на пжтуването ми до границата свѣтлиятъ образъ на нещастниятъ К-въ, се не отмахваше отъ умътъ ми. Тжжнитѣ размишления ме измжчваха, но сжщеврѣменно ме и насърдчаваха да вървя безъ страхъ къмъ пограничнитѣ постове. Прѣзъ кои мѣста минахъ и какво видѣхъ по пжтя до като стигна до българскиятъ воененъ постъ на Хамамъ-бунаръ, азъ нѣма да описвамъ, защото по тоя пжть свободно се ходи. Войници, офицери, чиновници, списатели, министри и други голѣмци безъ никаква опасность за живота си могатъ да пжтуватъ по върховетѣ и полянитѣ на Карлъкъ, Беглика, Ташъ-буазъ, Янжкъ-тепе, Дженевра и други прѣлестни Родопски кътове. Слѣдователно моето описване на тия мѣста е неважно, а може би и съвсѣмъ не потрѣбно. Югоизточниятъ кжтъ на Пещерската околия е покритъ съ цѣнни иглолистни гори, а голѣмитѣ потоци, които се виятъ като змии около дивнитѣ чюки и бърда, съ пълни съ вкусна пастърва Тия. природни богатства като магнитъ привличатъ нашитѣ голѣмци и ги заставятъ да ги спохождатъ по начесто, за да ги „изучватъ и описватъ“. Но независимо отъ това, Родопскитѣ хубости може да опише въ естетично отношение само перото на единъ Вазовъ, а не и кой да е просто-смъртенъ.

На 4 Юли 1905 година въ 7 часътъ вечерьта, слѣдъ забъркване и нѣколко часово скитане прѣзъ една гъста борикова гора ний съ г. Кънчева пристигнахме на българскиятъ военен и митарственъ постъ нареченъ „Хамамъ-бунаръ“. Войницитѣ и едничкия митарственъ стражаръ ни посрѣщнаха весело-засмѣно и се разпоредиха да ни се приготвятъ лѣгла въ тѣхното помѣщение, състояще се отъ една доста широка но низка и мръсна стая. У насъ българитѣ не липсва гостоприемство, но ни липсва чистота. Не само на тоя постъ, но и на други български погранични постове, които по рано бѣха посѣтилъ, забѣлѣжвахъ едни и сжщи нѣща: неуредица и класическа нечистота. Българскитѣ погранични войници като близки съсѣди съ турскитѣ аскерлии, по примѣра на послѣднитѣ, бърже привикватъ на учтивость и любезность, но отъ нечистотата немогатъ да се отърватъ. Впрочемъ това не е едничкиятъ недостатъкъ на бай Ганя. Но както и да е. Ний прѣстояхме една нощь на поста Хамамъ-бунаръ и останахме доволни отъ услугата на нашитѣ, инякъ, добри и пъргави войници. На поста ний пристигнахме рано и до като се стъмни имахме доста врѣме, да раз-

гледаме околноститѣ и се полюбуваме на хубавата природа. Сградата или кулата, подъ която се поднѣчихме, е построена на самия върхъ на една конусообразна могила. Послѣдната се е издигнала на срѣдъ бърдото, което полѣгато се спуща въ севѣрна посока отъ връха „Имамъ-баиръ,“ крайната югоизточна точка на нашата граница въ Западнитѣ Родопи. Между могилата и най-високата часть или челото на бърдото се разтила широка сѣдловина, пълна съ мочурлаци. На севѣро-западъ бърдото се загражда съ „Катранжи дере“, на изтокъ съ „Хераклж дере“, а на югъ съ друго безименно (за менъ) дере. Могилата, върху която е построена кулата (стражарницата) на изтокъ, се снишава постъпенно и тамъ, дѣто се свършва снишаването, образувала се е широка сѣдловина която е прѣдѣлъ на планинитѣ Хамамъ-бунаръ и Имамъ-баиръ. Всичкото пространство около кулата, а така сжщо и двѣтѣ широки поляни — сѣдловини, сж покрити съ разновидни гжсти трѣви и разрѣдени борови дървета. Земята е камънлива—кремъчна. Мѣстностьта се нарича Чакмаклий и тъй би трѣбвало да се наименува и самиятъ постъ, а не Хамамъ-баиръ, както погрѣшно сж го нарекли г.г. военнитѣ. Хамамъ-баиръ се нарича отсрѣщната мѣстность, въ посока къмъ изтокъ отъ постовата планина въ западнитѣ поли—на която се намира турскиятъ постъ. Отъ върха на Чакмаклий, дѣто е кацнала като орелъ нашата стражарница, прѣдъ очитѣ се открива извънредна величава и омайна гледка.

На югъ погледътъ се спира въ облитѣ върхове на Гьозътепе, Чалж-мезаръ, Каинъ-чалъ и Сиври-дагъ, чиито колтури сж тъй ясно очертани на хоризонта и така близко се прѣдставятъ, като да ги досегнешъ съ ржката. На юго-изтокъ се издига въ небето грамадниятъ корпусъ на Широко-лжшкия Карлъкъ съ тритѣ си пирамидо-видни върха: Пирликъ, Мюлкъ-тепе и Кузу-ятакъ. Отъ далечъ изглежда като че тоя гигантъ е заелъ командующе положение спрямо другитѣ исполини. И по право нему се пада тази почетна длъжность. Широко-лжшкия Карлъкъ е най-високата и най-красивата планина въ Срѣднитѣ Родопи. Карлъкъ съставлява възела на четиретѣ най-главни планински възли. За него се скопчватъ Чалж-мезаръ, Каинъ-чалъ, Ченгене-исаръ, Кара-балканъ и назжбения Персенкъ. Послѣднитѣ планини, които заграждатъ отъ изтокъ Кричимската долина, отъ върхътъ Чакмаклий изглеждатъ като нѣкои допотопни животни—чудовища. Пространството, което е заобиколено отъ изброенитѣ по-горѣ гиганти—планини, прѣдставлява такъвъ хаосъ отъ разбъркани долини, върхове, сѣдловини и поляни, които мжчно може да се очъртаятъ съ каква годѣ ясность. Доловетѣ, пукнатинитѣ и полянкитѣ така криволичатъ и се извиватъ, че отъ далече неможе да се познае, отъ кждѣ започватъ и кждѣ се свършватъ. Тамъ, дѣто мислите, че е поляна, открива се страшна пропасть и дѣто отъ далечъ ви се виждатъ канари и пропасти, ще е или сѣдловина или красива полянка. Ясни очърта-

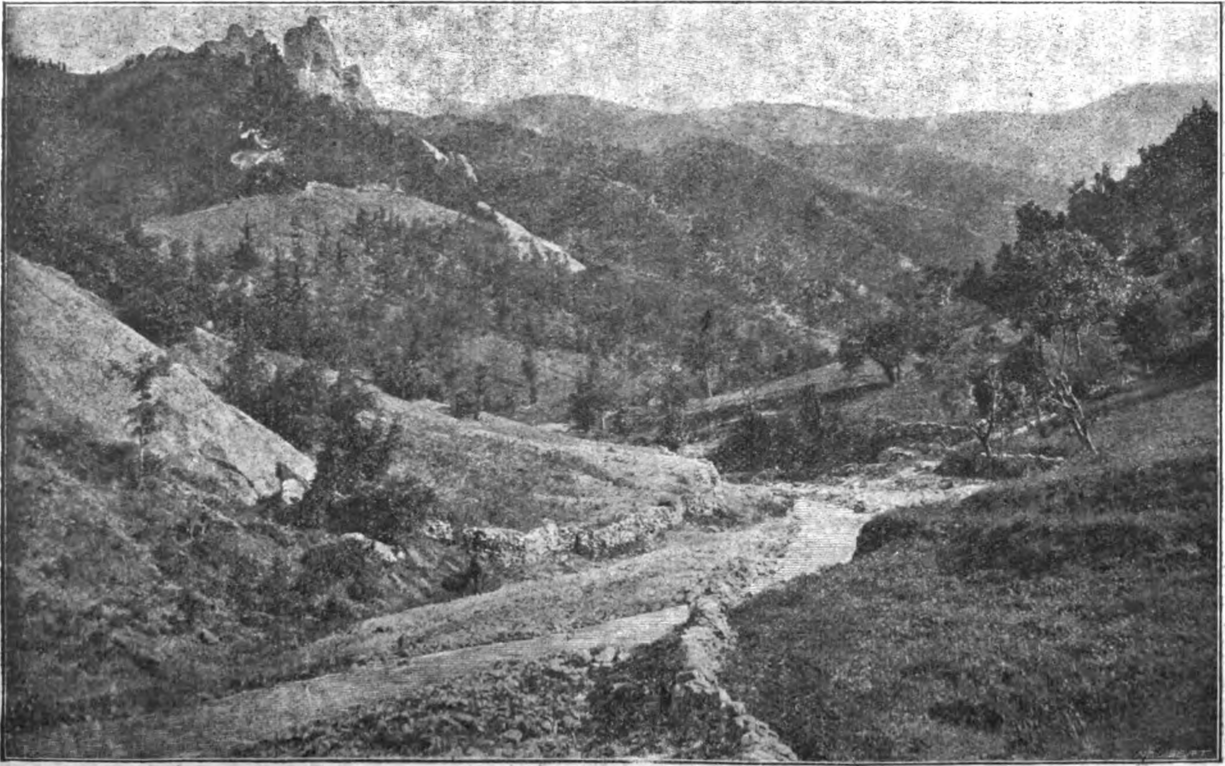

По фотографията на К. Савовъ.

Караджовъ камъкъ — Пейзажъ изъ Родопитѣ.

ния на планински мѣстности моготъ да ставатъ безпогрѣшно отъ далечъ, само ако се гледатъ на *подворъ*, т. е. въ профилъ, но за голѣми пространства това е невъзможно. Ето защо азъ се отказвамъ да правя какво годѣ очъртание на Кричимската долина отъ мѣстото дѣто бѣхъ, т. е. отъ върха Чакмаклий. Само това мога да кажа, че тая долина е извънредно красива, като се гледа отъ нѣкой върхъ. Могилата Чакмаклий е добъръ наблюдателенъ пунктъ и за туристи, и за ловци и за всички, които обичатъ природата. Азъ се въртяхъ около стражарницата не по-малко отъ два часа и, ако не бѣха ме поканили да влѣза вжтрѣ за вечеря, може би щѣхъ да се захласвамъ още нѣколко часа. Слѣдъ вечерята азъ и другаря ми г. К-въ се изтегнахме на приготвенитѣ сламеници и сладко сладко заспахме. Зараньта на другия день, като се събудихъ, видѣхъ, че слънцето се е отдалечило отъ хоризонта тъкмо единъ човѣшки бой. Г-нъ К-въ билъ станалъ много по-рано отъ мене и безъ да ме събуди да си вземемъ „С'богомъ", отишълъ на „Имамъ-баиръ" да брои овцетѣ, които щѣли да се вкаратъ отсамъ границата на паша. Но прѣди да замине, той поржчалъ на единъ войникъ да ми каже, като се събудя да го чакамъ и да не минавамъ границата, до като се не видимимъ. Г-нъ Кънчевъ казалъ на войника, че щѣлъ да се върне слѣдъ единъ часъ. Не часъ, но тъкмо два часа чакахъ бившия си спжтникъ, но той още не дохождаше. Тогава азъ се рѣшихъ да прѣмина границата и безъ Кънчева. Написахъ на послѣдниятъ една записчица, оставихъ му я на масата и се стегнахъ за пжть. На тръгване помолихъ нашитѣ войници да ме придружатъ до близкиятъ Карабулашки турски постъ. Обаче послѣднитѣ отказаха да направятъ това и то подъ прѣдлогъ, че не били добрѣ съ турцитѣ войници. Причината на обтегнатостьта на отношенията между двѣтѣ страни, спорѣдъ казването на нашитѣ войници, се заключавала въ слѣдующето: Между нашиятъ и турскиятъ постъ се намира една поляна, която се прѣсича отъ едно дере държаще направление отъ западъ къмъ изтокъ. Нашитѣ военни власти считали за граница самото дере, турскиѣ — самиятъ върхъ, на който е построена нашата стражарница. Значи, половина отъ полянката между стражарницата и дерето е *спорно мѣсто*. Но това спорно мѣсто е първокачественно пасбище. Юруцитѣ, които иматъ мандри близо до пасбището, като мислили, че мѣстото е турско, свободно си пущатъ по него овцетѣ. Отъ друга пъкъ страна нашитѣ като били увѣрени, че полянката влиза въ българската територия, пждили овцетѣ и не гу пущали да пасатъ, прѣди да се изпълнятъ митарственитѣ формалности. Турскитѣ войници, естествено, давали съдѣйствие на юруцитѣ, а отъ това се и породила крамолата между съсѣдитѣ. Като разбрахъ, защо се гледатъ на криво малкитѣ поклоници на Марса, веднага съобразихъ какво трѣбва да се направи въ случая, за да ме прѣдадатъ редовно българскитѣ власти на турскитѣ. Азъ казахъ на

на нашитѣ войници да ме придружатъ само до *срѣдата* на спорното мѣсто, тамъ ще помислимъ какво да правимъ по нататъкъ. Войницитѣ се съгласиха на моето прѣдложение и си приготвиха пушкитѣ. Когато стигнахме на мѣстото, отъ дѣто войницитѣ не можаха да прѣстѫпятъ нито крачка по нататъкъ, азъ имъ казахъ да сѣднатъ, а самъ си свалихъ шапката и почнахъ да викамъ и махамъ по направление на турскиятъ постъ, който се намираше единъ километъръ далечъ отъ насъ. Турскитѣ войници ни забѣлѣжиха, чуха и разбраха, че ги викаме да дойдатъ при насъ. Двама *нефере*, въорѫжени съ Маузерови пушки, бърже се спуснаха низъ рътлината, прѣминаха дерето и се приближиха до мене. Слѣдъ обичнитѣ поздравления единъ отъ турскитѣ войници попита защо ги викаме. Тогава единъ отъ нашитѣ стана на крака и разправи, че азъ ще отивамъ въ Дьовленъ, затова да ми се дадѣло съдѣйствие отъ турската погранична стража.

— *Пек'й. Башъ юстюнде*, каза войника, като сѫщевременно си подигна рѫката до челото.

— *Буюръ ефенди*, каза вежливо другиятъ неферъ и ме помоли да му дамъ палтото и торбичката съ обущата да ги носи. Азъ отказахъ да сторя това, като казахъ, че вѣщитѣ ми не сѫ тежки и самъ ще си ги нося; но войникатъ настояваше на своето, като ме убѣждаваше, че ще се изкачваме на високо и ще се уморя. Прѣдъ настоятелнитѣ молби и увѣщания, азъ отстѫпихъ и прѣдадохъ вѣщитѣ си на войника. Веднага слѣдъ това ний се раздѣлихме съ нашитѣ войници и тръгнахме. Когато прѣскочихъ дерето и се намѣрихъ на турска територия, заобиколенъ отъ турски войници, сърдцето ми силно затупа и ме обзеха мрачни мисли. Но азъ скоро се успокоихъ. Войницитѣ бѣха много любезни и учтиви. При това тѣ вървѣха прѣдъ мене, а не слѣдъ мене, а това бѣ явенъ знакъ, че войницитѣ ме не караха, а придружаваха и водѣха. Изъ пѫтя, до като отидимъ на поста почивахме на двѣ мѣста, защото мѣстото, по което вървѣхме, бѣ много стръмно. Когато стигнахме на Карабулашкиятъ турски постъ, войницитѣ които бѣха въ стражарницата, веднага изкочиха вънъ и се затекоха къмъ насъ. Единъ войникъ бърже зема пушкитѣ на другаритѣ, си които ме прѣдружаваха и ги внесе въ стражарницата. Другъ войникъ зе моитѣ вѣщи и ги сложи на чердачето, което бѣ построено на полянката прѣдъ сградата. Такава взаимна другарска учтивость и услужливость азъ не съмъ забѣлѣжилъ между нашитѣ войници. Началникътъ на поста—тоже войникъ, – ми подаде рѫката си и слѣдъ като ме поздрави съ „хошъ гелдинъ", помоли ме да сѣдна и си почина на чердачето. Азъ, безъ да чакамъ втора покана, седнахъ на пейката и поискахъ вода

— *Ахмедъ чабукъ тåаве су! Ферадъ япъ биръ темизъ каавé!* Слѣдъ тия заповѣди войникътъ бърже извади тютюневата си кутия, сви една дебела цигара и ми я поднесе.

— *Буюръ ефенди! Рахатлаинъ! Су шинди геледжекъ' сакълма!*

Азъ бѣхъ пораженъ отъ любезностьта и учтивостьта на турскитѣ войници. До като стояхъ на чердачето, всичкитѣ войници, които се навъртаха около насъ, се надпрѣварваха да ми услужатъ. Единъ кайве ми поднася, другъ огънъ донася, трети вода сипва отъ стовната, четвърти цигари ми вие и ги слага прѣдъ менъ и т. н. Всѣкой ще намѣри съ какво да услужи на врѣменниятъ имъ гостенинъ. Извънредно задоволенъ и благодаренъ отъ обноскитѣ на войницитѣ при пограничниятъ Карабулашки турски постъ, азъ, слѣдъ като си починахъ, станахъ правъ и почнахъ да разглеждамъ околностьта. Първо погледътъ си обърнахъ къмъ юго-истокъ. И видѣхъ азъ по тая посока, каквото не очаквахъ да видя. Карабулашкиятъ турски постъ е настаненъ сѫщо на такава могила, на каквато е настаненъ българскиятъ на Чакмаклий Друго бърдо, което се спуща тоже отъ Имамъ-баиръ, но по кѫсо, занича да се видятъ отъ Чакмакий селата, Карабулакъ и мѣстностьта на югъ отъ него. По срѣдата на това бърдо тъкмо врѣзъ селото се издига една малка могилка, която прилича на пѫпка. На послѣдната е турската стражарница. На юго-истокъ отъ турскиятъ постъ, около двѣстотинъ метра по долу отъ могилата, се разтила една елипсовидна поляна, която по хубость може да съперничи съ Юндолъ, метоха Ташъ буазъ — Бегликъ (въ Чепинско), Чепеларе и пр. Карабулашката котловина и поляна е заобиколена: на севѣръ и севѣро-истокъ съ дългообразното бърдо, отъ което азъ бѣхъ зритель; отъ западъ и юго-западъ съ кѫси бърда, които полегато се спущатъ отъ Имамъ баиръ; а отъ юго истокъ поляната е съвсѣмъ отворена. Обаче по далечъ на хоризонта ясно се очертаватъ множество бърда, които се спущатъ отъ Гьозъ тепе и сливатъ до рѣката Докларъ. Послѣдната рѣка, която тоже тече въ юго-източна посока, е притокъ на Триградската или Грохотненската рѣка. Бърдата, които заобикалятъ Карабулашката котловина, е почти оголенъ. Тукъ тамъ малки групи отъ борикови и други дървета прошарватъ тия голи бърда и то колкото да прѣдадатъ красивость на котловината.

Самата поляна е гола, но понеже по срѣдата ѝ тече малко поточе и трудолюбивитѣ Карабулачани сѫ я разчистили и прѣобърнали на ливади, то тя изглежда отъ далечъ много красива. Въ дъното на полянката, тъкмо подъ стражарницата, се е сгушило селото Карабулакъ.

Слѣдъ двадесеть минути почивка на постътъ азъ тръгнахъ за селото Карабулакъ. Други двама войници ми взеха вѣщитѣ и ме придружиха до селото, дѣто се намираше военната застава. Слѣдъ 5 минутно пѫтуване *мизбърце* ний влѣзохме въ селото. Прѣдъ заставата ме посрѣщнаха войници и ме поканиха да влѣза вѫтрѣ, дѣто се се помѣщаваха войницитѣ отъ заставата. Чаушинътъ, като ме видѣ, стана правъ, здрависа се съ мене, послѣ взе отъ придружающитѣ ме войници вѣщитѣ и ги

остави близо до вратата. Слѣдъ това той ме покани любезно да сѣдна на неговото мѣсто, което се отличаваше отъ лѣглата на другитѣ войници по това, че покривката му бѣ по нова и до възглавницата имаше единъ шаренъ сандъкъ. До като азъ се наканя да сѣдна, единъ войникъ се наведе до краката ми и почна да ми откопчва и събува царвулитѣ. Азъ неможехъ да се откажа отъ тая прислуга и като благодарихъ на войникътъ за вниманието и трудътъ му, сѣднахъ *алатурка* на чаушовото лѣгло безъ царвули на краката си.

— *Исеинъ, сюръ джезвеи, япъ ики кайве*, чу се високиятъ гласъ на чаушинътъ.

Послѣдниятъ се указа много любезенъ и интелигентъ момъкъ. До като изпиемъ *първото* кафе, ний се запознахме до толкова, щото можахме даже да си разкажемъ на кратко и биографиитѣ. Но моето дохождане въ Карабулакъ неостанало незабѣлѣзано отъ Карабулашкитѣ жители. Тѣ като се научили, че войницитѣ *докарали* единъ *кавуринъ* съ капела на главата и съ царвули на краката, полюбопитствували да узнаятъ какъвъ е тоя човѣкъ. И тъкмо, когато чаушинътъ бѣ започналъ да разправя една своя случка въ Измиръ, на вратата се показаха двама *щатски* лица съ гомѣми чалми на главитѣ или *башибозуци*, както турскитѣ войници наричатъ всички лица, които не носятъ военна униформа. Башибозуцитѣ поздравиха чаушинътъ и се спрѣха до вратата, види се, не искаха да се приближатъ до мене безъ разрѣшението на *властьта*.

— *Буюрунъ, Ахмедаà*, елате, сѣднете, каза чаушинътъ и стана на крака.

Поканенитѣ бавно се приближиха до насъ, здрависаха се съ мене и сѣднаха на сѫщото лѣгло. Като чухъ, че единиятъ гостененъ се казва Ахмедаà, азъ се възползувахъ отъ това и пръвъ почнахъ разговора.

— Вий ли имате работа съ г. Шуманова отъ Лжжане?

— *Еветъ*, чорбаджи, азъ помагамъ на г-нъ Шуманова да свлича трупове по Далж-дере. отговори на турски запитаниятъ *башибозукъ*.

— Радвамъ се и приятно ми е, че се запознахъ съ Васъ, казахъ азъ на едно смѣсено турско-българско нарѣчие.* Отъ г. Шуманова имате много здраве. Пратилъ Ви е армаганъ една красива пощенска картичка. Заржча ми да Ви кажа да не спущате въ рѣката труповетѣ, които сж останали въ Катранджидере.

— *Пек' й*. Каквото ти е заржчалъ това ще направя, отговори Ахмедаà. Много добъръ човѣкъ е Шумановъ чорбаджи.

— По добъръ човѣкъ нѣма въ Чепино, потвърдихъ азъ и почнахъ да бъркамъ въ джобътъ си.

*) Азъ слабо владѣя турскиятъ говоримъ езикъ, но всичко разбирамъ каквото другъ ми говори на тоя езикъ,

Тъкмо въ това врѣме влѣзе и другъ *башибозукъ*, но не съ селски дрѣхи, а съ панталони, сетре и фесъ на главата си. Новиятъ гость сѣдна на сѫщото лѣгло срѣщу мене до прозореца. За да му сторимъ мѣсто, всички се поразмѣстихме и безъ да щемъ направихме едно колело отъ човѣци. Прѣдъ това колело азъ изтърсихъ десетина цвѣтни пощенски картички, между които бѣше и министерското писмо, т. е. моя паспортъ. Всѣки отъ присѫтствующитѣ взе по една, двѣ картички и съ дѣтинско любопитство ги разглеждаха. Новиятъ гостъ, като разгледа поредъ всички картички и прочете до кого сѫ надписани*), взе моятъ паспортъ и съ особено внимание го гледа нѣколко минути. Да ли тоя алафранга-облѣченъ човѣкъ знаеше писмениятъ български езикъ или не, за мене остана тайна Слѣдъ разглеждането на картичкитѣ и писмото той доста врѣме мълча. Другитѣ събесѣдници се шегуваха, смѣяха, а той все мълчи. По едно врѣме, като забѣлѣжихъ, че всички се наситиха да гледатъ картичкитѣ, азъ ги пребрахъ и ги пъхнахъ въ джобътъ си заедно съ министерското писмо. Ахмедаа, до когото бѣ адресирана едната картичка, като поблагодари втори пѫть за арманганътъ и поздравътъ, втикна своята картичка въ поясътъ си и заведе другъ разговоръ. Когато азъ се намѣсихъ въ разговора и се мѫчахъ да говора на турски, за голѣма моя изненада по европейски облѣчениятъ събесѣдникъ почна да ми говори на български езикъ, но на полутракийско и полушопско нарѣчие. Това откритие възбуди у мене любопитство да узная, отъ кѫдѣ е тоя приятель и що ще въ това забутано Родопско село. Отъ по натътшниятъ ни разговоръ азъ се научихъ, че той се родилъ и порастналъ въ София, а сега билъ заведующи Карабулакската телеграфо-пощенска станция. Да ли знае писмениятъ български езикъ, азъ не се рѣшавахъ да го попитамъ. По-сетнѣ се научихъ отъ Карабулачани, че тоя телеграфистъ билъ много добъръ човѣкъ и акуратенъ чиновникъ.

Повече отъ единъ часъ врѣме прѣседѣхъ въ заставата. Кафетата и цигаритѣ непрѣкѫснато се слагаха прѣдъ мене и другитѣ присѫтствующи. Но азъ желаехъ да се поразходя изъ селото и слѣдъ това да тръгна колкото се може по-скоро за Дьовленъ. Като благодарихъ на чаушинътъ за добриятъ приемъ, който ми направи и за добритѣ обноски на подвѣдомственитѣ му войници, азъ го помолихъ да ми даде поне единъ войникъ, за да ме придружи до Дьовленъ и то не по нѣкакви други съображения, а само за това, че не зная пѫтьтъ. Чаушинътъ съ внимание ме изслуша, но отказа да удовлетвори молбата ми. Той ми отговори съ тия думи: — „Ефенди, ний сме поставени да пазимъ редътъ и тишината само на границата. Ний сме длъжни да услужваме тукъ на всички добри пѫтници, но

*) Картичкитѣ бѣха надписвани на турски отъ Али Ефенди въ с. Баня—Чепино.

вжтрѣ въ каазата не се бъркаме. Изъ вжтрѣшностьта пжтницитѣ могатъ, ако желаятъ да се пазятъ само отъ жандарми. Но понеже тукъ въ Карабулакъ нѣма царски жандарми, тукашниятъ мухтаръ може да те изпрати съ селскиятъ пждаринъ". —Отговорътъ на чаушинътъ бѣ основателенъ и правъ. Прочее на менъ не оставаше друго какво да правя, освѣнъ да помоля Ахмедаа́ да ми даде за ясакчия пждаринътъ. Освѣнъ това азъ трѣбваше да търся и конь, защото и пжтьтъ до Дьовленъ бѣ доста длъгъ и уморителенъ, та ми се не щѣше да пжтувамъ пешъ. Ето защо азъ, слѣдъ като се раздѣлихъ съ любезниятъ чаушъ, трѣбваше да се хвана за яката на Ахмедаа́. Но послѣдниятъ бѣше излѣзълъ отъ заставата по рано отъ мене, та трѣбваше да го търся изъ селото. Но вмѣсто Ахмедаа̀, който е *вся* и *всьо* въ селото, азъ намѣрихъ самиятъ мухтаръ и му разправихъ *хальтъ* си. Мухтарътъ, инакъ любезенъ човѣкъ, съ двѣ думи отказа на молбата ми: пждаринътъ билъ вънъ отъ селото по нивитѣ и ливадитѣ. И конь лесно се не намѣри. Найсетне, слѣдъ дълго лутане изъ селото и търсене ту Ахмедаа̀, ту Асанаа̀, единъ старъ Карабулачанинъ, който стоеше прѣдъ джамията и ме гледаше какъ се потя по улицитѣ, сжжали ме, види се, та ме повика да отида при него.

— Какъвъ ти е зорътъ, айолъ? попита благородниятъ старецъ, като сжщеврѣменно си поглади брадата.

Азъ му разправихъ на лошавъ турски езикъ въ що се състои работата ми.

— Азъ имамъ едно муле, което пасе не далечъ отъ селото, ала самъ немога да те придружа до Дьовленъ и си върна назадъ мулето. Ти видишъ, че съмъ старъ човѣкъ и немога да вървя. Имамъ едно внуче на 14 години, което обикарова мулето; ако приемешъ то да ти бжде аркадашинъ, да му кажа да доведе мулето.

Азъ приехъ поканата и благодарихъ на старецътъ за услугата. Условихме се да му дамъ четиренадесеть (14) гроша кирия за мулето и да платя разноскитѣ на послѣдньото въ Дьовленъ, гдѣто щѣше да прѣнощува. Грижата за „прѣвознитѣ срѣдства" се прѣмахна и то благодарение на случайниятъ добъръ старецъ, а не на Ахмеда́а, комуто донесохъ картичка и „много здраве" отъ приятельтъ му Шуманова. Моятъ младъ кираджия отиде да доведе мулето, а азъ останахъ да го чакамъ прѣдъ джамията. До като дойде мулето, азъ използувахъ врѣмето въ разпитъ за миналото и настоящето на с. Карабулакъ. Старецътъ и други двама селени, които дойдоха при мене, ми разправиха подробно битието на селото си. Азъ прѣдавамъ тѣхнитѣ разкази съвсѣмъ на кратко.

Цѣлото сегашно землище на Карабулакъ прѣди двѣстотинъ и повече години принадлѣжало на четире сѣмейства юрюци, които имали къшли въ Солунско. Лѣтѣ юрюцитѣ дохождали съ стадата си на лѣтовище по яйлацитѣ, а зимѣ сваляли

стадата си въ полето. Лѣтнитѣ имъ колиби и мандри били гдѣто е сега селото. Тия колиби и мандри зимѣ оставали праздни безъ надзоръ. Но околното население, което тоже имало много добитъкъ, не живѣело добрѣ съ кочующитѣ юрюци, затова то честишъ имъ събаряло и горѣло колибитѣ и мандритѣ. За да се вардятъ отъ такива пакости, юрюцитѣ почнали да оставятъ вардачи на колибитѣ и мандритѣ. Изъ първо вардачи били само бекяри т. е. безъ сѣмейства, но по късно, когато юрюцитѣ се размножили, зели да оставятъ за вардачи и по двѣ-три сѣмейства, които си направили по добри помѣщения и прѣстанали да слизатъ въ полето. По тоя начинъ се основало селото Карабулакъ, което сега брои около сто домакинства.

Кѫщитѣ въ Карабулакъ сѫ полукаменни, полупаянтови и двуетажни. Долниятъ етажъ служи за складване на дърва и други домакински прибори; горниятъ етажъ, който не е повисокъ отъ два метра, е раздѣленъ на три отдѣления, отъ които едното е стая съ оджаклъкъ за живѣене на човѣци, другото за турене вѣщи (килеръ), а третото потонъ (коридоръ). Всичкитѣ кѫщи сѫ покрити съ цѣпени дъски. Лицата на кѫщитѣ и прозорцитѣ сѫ обърнати къмъ юго-истокъ. На всѣка кѫща има по 3—4 прозорци, отъ които само единъ въ стаята, а другитѣ на потона, киера и двора. Кѫщитѣ изглеждатъ отъ вънъ мръсни и стари. Направата имъ е груба, недодѣлана. Около кѫщитѣ нѣма широки дворове, а градини съвсѣмъ липсватъ. Плѣвни и подници малко се виждатъ, защото Карабулачени иматъ вънъ отъ селото друго мѣсто — широки ливади — гдѣто иматъ колиби и сан за хранене на добитъкътъ си. Всрѣдъ селото е построена джамията, а до нея друга сградица, която служи за мехтепъ. Въ селото не забѣлѣжихъ кафенета и бакалници. Правителствени учрѣждения има двѣ: военна застава и телеграфо-пощенска станция.

Карабулачани говорятъ турски, но въ говорътъ си прѣмѣстватъ и български изопачени думи. По чъртитѣ на лицето и тѣлосложението си тѣ се не различаватъ отъ околнитѣ помаци. Но въ дрѣхитѣ има разлика. Карабулачани обтакатъ вълненитѣ си дрѣхи съ *яснosинъ или бѣлъ* гайтанъ, а помацитѣ съ *черъ или тъмно синъ*. Жена азъ не видѣхъ и затова не мога да кажа, какво е облѣклото на женитѣ въ Карабулакъ.

Но врѣме е вече за тръгване. Мулето бѣ доведено отъ кърътъ, и момчето, което щѣше да ми бѫде спѫтника, потърси вѣщитѣ ми да ги прѣвърже на самарътъ. Азъ се готвѣхъ вече да се кача на мулето, но тъкмо въ това врѣме дойде единъ войникъ и ми каза, че ме викалъ чаушинътъ. Неохотно изслушахъ поканата на началникътъ на Карабулашката войскова часть, съ когото тъй любезно се бѣхме раздѣлили, но нѣмаше що да сторя. Азъ безъ възражение приехъ тая устна покана и послѣдвахъ войникътъ. Когато се явихъ прѣдъ заставата, ча-

ушинътъ ме посрѣщна на вратата и като си тури ржката на рамото ми, каза:

— Ефенди, азъ по рано отказахъ да ти дамъ войници, за да те придружатъ до Дьовленъ, защото такива сж нашитѣ наредби, но слѣдъ, като си излѣзе отъ тукъ и не ти дадоха пждаринътъ отъ селото, азъ се посъвѣтватъ съ нѣкои приятели, какво да правя съ тебе Случи се, че и милязимътъ не е тукъ. Но както и да е, азъ нѣма да те оставя безъ *мафазя*. Твоятъ кираджия е аджемия, затова азъ наредихъ да те придружаватъ двама нефере. Избранитѣ войници сж добри и *конушканъ* момци, та се надѣвамъ да прѣкарате добрѣ врѣмето съ тѣхъ по пжтя.

Азъ благодарихъ на чаушинътъ за услугата, която ми прави и за отстжпчивостьта му въ случаятъ. Но и до сега немога да си обясня, кой му повлия да ми даде войници — придружници и по какви съображения ми се направи тоя *икрамъ*. Азъ по-рано искахъ да ме придружаватъ войници до Дьовленъ не че се бояхъ отъ нѣщо лошо по пжтя, но по слѣднитѣ съображения: азъ се явихъ самъ въ Дьовленъ само съ картичкитѣ и министерското писмо, военнитѣ и граждански власти, може би, щѣха да ме разпитватъ, прѣзъ кждѣ съмъ миналъ, явилъ ли съмъ се на постоветѣ и защо нѣмамъ редовенъ паспортъ. Азъ щѣхъ да кажа право отъ дѣ и какъ съмъ миналъ и защо нѣмамъ паспортъ, но властитѣ, може би, щѣха да се усъмнятъ въ моитѣ думи и щѣха да се разпоредатъ да стане провѣрка за установяване на самоличностьта ми. А до като се свърши тая работа, азъ щѣхъ да *гостувамъ* повечето врѣме въ Доьвленъ. Но ако ме придружаваха войници, послѣднитѣ щѣха да кажатъ още при пристигането ми въ Дьовленъ, че азъ ида отъ България и че на границата сж ме *сторили теслимъ* български войници. Ето защо азъ се много зарадвахъ, когато Карабулашкиятъ чаушинъ ми каза, че ще ме придружаватъ войници до Дьовленъ.

Когато се раздѣлихме втори пжть съ любезниятъ чаушинъ, единъ войникъ внасяше въ каушътъ топълъ хлѣбъ. Чаушинътъ като видѣ това, взе отъ войникътъ едно хлѣбче и ми го поднесе.

— *Буюръ ефенди*, вземи единъ залъгъ отъ царскиятъ хлѣбъ. Ти, може би, да си гладенъ, пакъ ний но рано се не сѣтихме да те гостимъ съ каквото Господъ далъ.

— Благодаря, *чаушъ уфенди*, но азъ още не съмъ огладнѣлъ. Когато огладнѣя, ще се намѣри хлѣбъ.

— *Олмасъ ефенди*, ще го вземишъ. Ний не сме по-голѣми отъ хлѣла.

Неможахъ повече да се противя и взехъ хлѣбчето, което бѣ еднодневниятъ *таинъ* на единъ войникъ. Но за да засвидѣтелствовамъ и азъ признателностьта си, извадихъ отъ джебътъ нѣколко монети и ги поднесяхъ на чаушинътъ съ молба да ги

раздѣли между нѣколко войника, които бѣха въ заставата. Обаче чаушинътъ категорически отказа да приеме монетитѣ. Тоя отказъ ме много очуди и даже трогна. Азъ се не надѣвахъ да направи това единъ турски войникъ и то войникъ находящъ се въ покраина, която мислимъ, че е дива и опасна въ всѣко отношение. (Слѣдва).